

Ivan Klinec: Prístupy k chápaniu transformačného procesu slovenskej ekonomiky

Transformačný proces slovenskej ekonomiky, ktorý prebieha od roku 1989, je - takisto ako aj transformačné procesy v ostatných krajinách východnej Európy - natoľko zložitý a nejednoznačný, že umožňuje chápanie podstaty tohoto procesu vo viacerých rovinách. Tieto roviny sa vzájomne prelínajú, sú poprepájané rôznymi spoločenskými, ekonomickými, politickými a inými vzťahmi a vystupujú do popredia v rozličných etapách transformačného procesu.

- V súčasnosti v popredí záujmu krajín, v ktorých prebieha spoločenská a ekonomická transformácia, je prechod od plánovito riadenej ekonomiky na trhovú ekonomiku. Transformácia na trhovú ekonomiku je plánovaná na kratšie časové obdobie a zahŕňa transformáciu základného hospodárskeho mechanizmu, t.j. vytvorenie trhu ako samoriadiaceho mechanizmu ekonomického a spoločenského rozvoja. Z tohoto pohľadu možno na transformáciu ekonomiky na trhovú mechanizmus pozeráť ako na transformáciu v užšom zmysle slova.
- Transformáciu v širšom zmysle slova potom môžeme chápať ako transformáciu na nový civilizačný stupeň rozvoja. Táto transformácia vyžaduje omnoho dlhšie časové obdobie a zahŕňa prechod od doterajšieho typu industriálneho rozvoja spoločnosti, ktorý určoval základné charakteristiky jednotlivých krajín a ich ekonomík v minulom období k rozvoju spoločnosti založenom na informáciach a znalostiach ako hlavnom zdroji spoločenského rozvoja. Prvú etapu prechodu na nový civilizačný stupeň rozvoja majú vyspelé priemyselné krajiny už za sebou, resp. do nej vstúpili alebo vstupujú.
- Tretím chápaním transformačného procesu je zúžené chápanie transformačného procesu. Je založené na predpoklade, že po transformovaní plánovito riadenej na trhovú ekonomiku sa takto transformované ekonomiky automaticky stanú členmi klubu priemyselne vyspelých krajín a automaticky budú konkurencieschopné. To

je však ilúzia, lebo trhový mechanizmus existuje v desiatkach krajín sveta, avšak z nich iba časť patrí medzi vyspelé priemyselné krajiny a prevážna časť sa zaraďuje medzi rozvojové, resp. málo rozvinuté krajiny s nekonkurencieschopnými ekonomikami.

Trh a technológia

Vyspelé priemyselné krajiny sa vyznačujú dvomi základnými charakteristikami: trhovým mechanizmom a štruktúrou ekonomiky zodpovedajúcou ekonomike informačného typu rozvoja. Trhový mechanizmus, vlastný aj menej rozvinutým krajinám sám o sebe nie je zárukou ekonomickej vyspelosti. Pomáha však k takému ekonomickému prostrediu, ktoré v kombinácii s pôsobením informačných technológií umožňuje transformáciu ekonomík industriálneho typu na ekonomiky informačného typu rozvoja. Pôsobenie informačných technológií v spomenutých krajinách postupne mení základnú povahu spoločenského reprodukčného procesu, výsledkom je štruktúra ekonomiky a spoločnosti zásadne odlišná od klasickej industriálnej štruktúry.

Priorita transformačného procesu prebiehajúceho v súčasnej dobe v slovenskej ekonomike je založená na transformácii v užšom zmysle slova, pričom prechod od industriálneho typu ekonomiky a spoločnosti na moderný informačný typ zatiaľ nie je zahrnutý v transformačnom manévri. Prioritou realizovanej transformácie je transformácia na trhový mechanizmus a zabezpečenie kompatibility ekonomiky s ekonomikami vyspelých priemyselných krajín na báze typu mechanizmu ekonomiky. Kompatibilita ekonomiky vzťahujúca sa na typ používanej technológie takisto nie je prioritou realizovanej transformácie.

Slovenská ekonomika a vyspelé priemyselné štáty

Slovenská ekonomika, ktorá do roku 1989 bola - tak ako ekonomiky ostatných krajín východnej Európy - ekonomikou plánovito riadenou, sa odlišovala od ekonomík vyspelých priemyselných krajín vo viacerých rovinách. Boli to tieto roviny:

1. Slovenská ekonomika bola plánovito riadená pri absencii trhu, resp. existencii jeho deformovanej podoby, ktorá sa prejavovala vo vtedajšom systéme tovarovo-

peňažných vzťahov, vo forme tieňovej ekonomiky a pod. Ekonomiky vyspelých priemyselných krajín fungovali na trhovom základe a prevážne prechádzali od typu ekonomiky ovplyvňovanej štátnymi zásahmi k liberálnemu typu ekonomiky.

2. Slovenská ekonomika bola relatívne uzatvorená. Jej štruktúry boli izolované na jednej strane vo vzťahu k ekonomikám vyspelých priemyselných krajín a na druhej strane aj vo vzťahu k ostatným plánovito riadeným ekonomikám. Ekonomiky vyspelých priemyselných krajín fungovali ako otvorené ekonomické systémy so štruktúrami tomu zodpovedajúcimi.
3. Slovenská ekonomika bola vybavená zastaralou industriálnou technológiou, čo zapríčiňovalo postupnú stratu konkurencieschopnosti ekonomiky i jednotlivých podnikov. Ekonomiky vyspelých priemyselných krajín postupne prechádzali na modernú informačnú technológiu, ktorá bola základom ich konkurencieschopnosti na svetových trhoch.
4. Štruktúra slovenskej ekonomiky bola charakteristická trojsektorovou skladbou zodpovedajúcou industriálnemu obdobiu rozvoja. Terciárny sektor, čiže sektor služieb, bol slabo vyvinutý. Kvartérny, čiže informačný sektor, v slovenskej ekonomike v podstate neexistoval. Ekonomiky vyspelých priemyselných krajín sú modernými štvorsektorovými ekonomikami s dominujúcim postavením informačného sektora.
5. Slovenská ekonomika bola orientovaná na využívanie tradičných surovinových, energetických a ľudských zdrojov zodpovedajúcich typu používanej industriálnej technológie. Substitúcia týchto zdrojov zdrojmi informačnými a znalostnými bola obmedzená takisto prevahou používanej industriálnej technológie. Vo vyspelých priemyselných krajinách postupne s prechodom ich ekonomík na moderné informačné technológie prebiehala zároveň substitúcia tradičných industriálnych zdrojov informačnými a znalostnými zdrojmi.
6. Slovenská ekonomika sa vyznačovala veľkou devastáciou a deštrukciou životného prostredia. To zapríčiňovala prevaha používaných zastaralých industriálnych technológií a tomu zodpovedajúcich zdrojov. Vyspelé priemyselné krajiny

postupne prechádzali na ekologickejší typ rozvoja, čo umožňoval prechod na modernú informačnú technológiu a využívanie informačných a znalostných zdrojov.

7. Štruktúra vlastníckych vzťahov slovenskej ekonomiky bola charakteristická rozhodujúcou prevahou spoločenského vlastníctva v ekonomike i v spoločnosti. Rozhodujúcou vlastníckou štruktúrou ekonomík vyspelých priemyselných krajín je súkromné vlastníctvo. Vzrast úlohy súkromného sektora v prechode na liberálny model umocňuje privatizácia

Zmena sektorálnej štruktúry ekonomiky

Ťažisko transformačného manévru slovenskej ekonomiky prebieha v rovine transformácie vlastníckych štruktúr, otvárania sa svetu a vytvárania trhového mechanizmu. Roviny transformácie trojsektorovej na štvorsektorovú ekonomiku, prechodu od industriálnej na informačnú technológiu, substitúcie tradičných industriálnych energetických, surovinových a ľudských zdrojov informačnými a znalostnými zdrojmi a prechodu na ekologicky priaznivejší typ rozvoja sa v súčasnom transformačnom modeli neberú do úvahy.

Klasická trojsektorová ekonomika zodpovedá vo vyspelých priemyselných krajinách ekonomike z prvej tretiny dvadsiateho storočia. Naopak moderná štvorsektorová ekonomika s dominujúcim postavením informačného sektora zodpovedá vo vyspelých priemyselných krajinách poslednej tretine dvadsiateho storočia.

Prebiehajúci transformačný manéver slovenskej ekonomiky s absenciou transformácie trojsektorovej ekonomiky na štvorsektorovú ekonomiku, môže zapríčiniť, že po takejto transformácii slovenská ekonomika bude mať všetky atribúty trhovej ekonomiky zodpovedajúce takému typu ekonomiky, aký bol vo vyspelých priemyselných krajinách v prvej tretine dvadsiateho storočia, a ktorý je v súčasnosti charakteristický pre menej rozvinuté resp. pre rozvojové krajiny s trhovou ekonomikou. To by potom slovenskú ekonomiku zaradilo medzi krajiny s trhovou ekonomikou, avšak do skupiny menej vyvinutých, resp. rozvojových krajín. Na to, aby slovenská ekonomika bola konkurencieschopná s ekonomikami vyspelých priemyselných krajín konca 20.storočia, treba do jej transformačného manévru zabudovať transformáciu sektorálnej štruktúry slovenskej ekonomiky. V prípade

transformácie v užšom zmysle slova t.j. iba prechodom na trhový mechanizmus, bude pred slovenskou ekonomikou znovu existenčná otázka, a to: ako urobiť trhovou ekonomikou úspešnou, resp. konkurencieschopnou na svetovom trhu.

Slovenská ekonomika a otváranie sa svetu

Významnou rovinou transformácie slovenskej ekonomiky je jej otváranie sa svetu. Uzavretosť, resp. izolovanosť slovenskej ekonomiky sa pri prechode na nový civilizačný stupeň rozvoja stala prekážkou ďalšieho rozvoja slovenskej ekonomiky a spoločnosti. Nový typ spoločenského a ekonomického rozvoja založený na informáciách, znalostiach a informačných technológiach umožňuje a vyžaduje prechod na nové informačné a znalostné zdroje, ktoré nový typ ekonomík transformuje v procese reprodukcie do výslednej produkcie vyspelých priemyselných krajín. Konkurencieschopnosť a výkonnosť jednotlivých ekonomík vyspelých priemyselných krajín je založená na stupni informatizácie týchto krajín, na množstve informácií, znalostí a ľudského intelektu obsiahnutého v produkcii týchto ekonomík.

Odpoveď na otázku ako urobiť trhovou ekonomikou úspešnou na svetovom trhu znie v tom zmysle, že úspešnou ekonomikou na svetovom trhu môže byť iba taká trhová ekonomika, ktorá dokáže produkovať takú produkciu, ktorá obsahuje maximum informácií, maximum ľudského poznania a maximum ľudského intelektu stelesneného v jednotlivých produktoch.

Otvorená spoločnosť sa tak stáva prvým predpokladom fungovania a konkurencieschopnosti ekonomiky. V slovenskej ekonomike otváranie sa svetu nemôže prebehnúť jednorázovo. Transformácia uzatvorenej, resp. izolovanej spoločnosti je takisto dlhodobejší proces podmienený absorpčnou a komunikačnou schopnosťou ekonomiky a spoločnosti.

Ak spoločnosť prechádza od uzavretej k otvorenej spoločnosti, potom je potrebné identifikovať čo, kadiaľ a kam má smerovať v interakcii medzi slovenskou spoločnosťou a svetovou civilizáciou. Otvorenie sa svetu znamená aj schopnosť kompatibility so svetovou ekonomikou a ľudskou civilizáciou. Kompatibilita je zároveň predpokladom komunikácie a interakcie s okolitým prostredím. Pri nekompatibilitate by slovenská ekonomika nemohla komunikovať so svetom, nemohla by sa integrovať so svetovou ekonomikou a nemohla by ani pôsobiť ako otvorená ekonomika.

Podmienky otvárania sa slovenskej ekonomiky

Otváranie sa svetu môže tiež prebiehať vo viacerých rovinách, a to ako informačné, politické, ekonomické, sociálne, kultúrne, ekologické a podobne. Osobitne významné v období prechodu ľudskej civilizácie na nový typ rozvoja založený na informáciach je informačné otváranie sa svetu. Toto otváranie predpokladá zvyšovanie komunikačnej a absorpčnej schopnosti ekonomiky a spoločnosti. Na zvyšovanie absorpčnej a komunikačnej schopnosti slovenskej ekonomiky treba splniť tieto tri podmienky:

1. **Prvou podmienkou** je existencia informačných a znalostných zdrojov, resp. prístup k nim. Do roku 1989 slovenská ekonomika disponovala v rámci Československa menej ako 2 percentami svetových informačných a znalostných zdrojov a vo vtedajšej socialistickej sústave mohla slovenská ekonomika disponovať iba informačnými a znalostnými zdrojmi, ktoré táto sústava mala k dispozícii. Prístup k celosvetovým a znalostným zdrojom bol veľmi limitovaný, resp. silne obmedzený. V súčasnosti je slovenskej ekonomike k dispozícii v podstate celá škála svetových informačných a znalostných zdrojov s prístupom prostredníctvom svetového trhu informačných a znalostných tovarov a služieb. Pravda, pri rešpektovaní pravidiel tohoto trhu. To predpokladá značnú finančnú náročnosť vstupu na tento trh a mení obmedzujúci faktor prístupu k svetovým informačným a znalostným zdrojom z limitov vyplývajúcich z uzavretosti ekonomiky na finančné obmedzenia vyplývajúce z konkrétnej výkonnosti a konkurencieschopnosti tej ktorej otvorenej ekonomiky, v našom prípade slovenskej.
2. **Druhou podmienkou** zvyšovania absorpčnej a komunikačnej schopnosti slovenskej ekonomiky a tým aj jej otvárania sa svetu, je existencia, resp. neexistencia adekvátnych kanálov, ktorými majú prúdiť informácie a znalosti a ktoré pri súčasnom type ekonomického rozvoja vo vyspelých priemyselných krajinách tvorí moderná informačná infraštruktúra. Slovenská ekonomika a spoločnosť v existencii a tvorbe tejto informačnej infraštruktúry výrazne zaostáva za vyspelým svetom a neexistencia modernej informačnej infraštruktúry spoločnosti môže v budúcnosti (ale aj v prítomnosti) vážne obmedzovať, ba až ohrozovať otváranie sa slovenskej ekonomiky a spoločnosti svetu, môže sa stať

vážnou hrozbou transformačného procesu prebiehajúceho na Slovensku. Pri riešení tohto problému môže zvyšovať zaostávanie slovenskej ekonomiky a tým aj celej spoločnosti za vyspelými krajinami sveta.

- 3. Tretou podmienkou** zvyšovania absorpčnej a komunikačnej schopnosti slovenskej ekonomiky je existencia príjemcov, resp. spotrebiteľov informácií a znalostí, ktorí sú schopní transformovať informačné a znalostné zdroje do oblasti produkcie ekonomiky, premeniť informácie a znalosti na intelekt, a inteligenciu na produkty a zabezpečiť tak konkurencieschopnosť týchto produktov na svetovom trhu. Výchove resp. príprave takýchto pracovníkov s informáciami a znalosťami sa vo vyspelých priemyselných krajinách venuje nemalá pozornosť a nemenšie finančné sumy a finančné toky smerujúce do tejto oblasti. Príkladom môže byť pozornosť venovaná vzdelávaniu a rekvalifikácií v jednej z najvyspelejších krajín sveta - v Japonsku.

Postkomunistické a postkapitalistické spoločnosti

Transformácia v širšom zmysle slova, t.j. transformácia klasickej industriálnej spoločnosti na spoločnosť, kde významnú úlohu majú informácie a znalosti ako hlavný zdroj spoločenského rozvoja, stojí ako náročná a neobíditeľná úloha aj pred slovenskou ekonomikou a spoločnosťou. Slovenská ekonomika, ktorá aj do industriálneho obdobia vstúpila dosť oneskorene a základná industriálna štruktúra slovenskej ekonomiky bola vybudovaná až v povojnovom období, musí - ak chce patriť k vyspelým krajinám s modernou ekonomikou - nastúpiť aj cestu transformácie na spoločnosť založenú na informáciach a znalostiach ako hlavnom zdroji jej rozvoja.

Postkomunistická spoločnosť, ako sa dnes často nazýva spoločnosť v bývalých socialistických krajinách, bude aj po rýchlej a úspešnej transformácii na trhový mechanizmus naďalej klasickou industriálnou spoločnosťou s klasickou industriálnou ekonomikou. A rozdiel medzi súčasnými vyspelými priemyselnými krajinami s modernou informačnou ekonomikou (ktoré sa nazývajú aj krajinami postkapitalistickými) a krajinami postkomunistickými s klasickou industriálnou ekonomikou bude adekvátny rozdielu, aký bol na začiatku dvadsiateho storočia medzi industriálnymi a agrárnymi krajinami. Tomu bude zodpovedať aj rozdiel vo výkonnosti, produktivite a konkurencieschopnosti ekonomík týchto krajín a aj rozdiel

v životných úrovniach medzi jednotlivými krajinami. To znamená, že nemožno klásť rovnítko medzi súčasné postkomunistické krajiny, ktoré aj po transformácii na trhový mechanizmus budú klasickými industriálnymi spoločnosťami, a postkapitalistickými spoločnosťami, ktoré už nastúpili transformáciu na modernú spoločnosť založenú na informáciach a znalostiach. Tomu zodpovedá aj štruktúra a výkonnosť ekonomík týchto krajín.

Hospodárske noviny, 30. 5. 1994